

Problematyka handlu organami ludzkimi ze szczególnym uwzględnieniem Kosowa

1. Wstęp

Problematyka handlu ludzkimi organami na terenie Kosowa nie stanowi przedmiotu specjalnego zainteresowania europejskiej a tym bardziej światowej opinii publicznej. Dzieje się tak ze względu na niszową tematykę, która nie budzi takich emocji jak katastrofy naturalne (trzęsienie ziemi na Filipinach), wewnętrzne rewolucje (kryzys polityczny na Ukrainie 2013/2014) czy doraźnie kryzysy polityczne dotyczące wiele środkowoeuropejskich państw. Tematyka bałkańska toczy się swoim rytmem i tylko pasjonaci czy dociekliwi badacze społeczni dostrzegają ogrom problemów związanych z tą częścią Europy, której członkowie pretendują do europejskich struktur.

Bałkany – praktycznie od zawsze są postrzegane jako dzikie, niebezpieczne, ciągle skonfliktowane, odległe kulturowo i cywilizacyjnie. Kraje te, zdaniem europejskiej elity, to wieczne źródło problemów i nieustannych konfliktów i w związku z tym należy zachowywać wobec nich bezpieczny dystans. Ten stereotypowy opis południowo-wschodniej Europy utrwalił się i pokutuje do dnia dzisiejszego oraz będzie dominował w przyszłości, a pojawiające się niekiedy sensacyjne doniesienia medialne, np. dotyczące handlu ludzkimi organami na terenie byłej Jugosławii, potęgują te uprzedzenia. Rzadko zwraca się uwagę na to, że we wspomnianym powyżej przestępczym procederze uczestniczą także mieszkańcy państw wysoko rozwiniętych (Europa Zachodnia, Izrael itp.), zaliczanych do kręgu najbardziej cywilizowanych państw świata. Handel ludzkimi organami opiera się na prostym mechanizmie podaży i popytu, dawcach i biorcach. Ten scenariusz obowiązywał też w kosowskiej klinice Medicus prowadzonej przez tureckiego lekarza Yusufa Sommeza, oferującego swoje usługi obywatelom Izraela.

1 Politechnika Białostocka.

2. Handel organami ludzkimi z perspektywy prawa międzynarodowego

Proceder handlu ludźmi istnieje praktycznie od zarania dziejów i towarzyszy ludzkości od momentu stworzenia zorganizowanego społeczeństwa, wykazujące zapotrzebowanie na wzmoczoną, tanią siłę roboczą. Z drugiej strony zaś w połowie XX wieku, w wyniku rozwoju medycyny, pojawiły się możliwości przeszczepu ludzkich organów i tym samym także możliwości nadużyć i nielegalnego obrotu tym „specyficznym towarem”. Opisany proceder przestępczy skłonił organizacje międzynarodowe, zajmujące się ochroną praw człowieka, do stworzenia systemu ochrony owych praw, zarówno w uniwersalnym, jak i regionalnym wymiarze.

Problematyka ta została uregulowana w następujących aktach prawa międzynarodowego o uniwersalnym charakterze: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka (dokumenty te stanowią Konstytucję Praw Człowieka). Ponadto handel ludzkimi organami został potępiony przez społeczność międzynarodową (ONZ, Światową Organizację Zdrowia, Światowe Stowarzyszenie Medyczne, Radę Europy i Unię Europejską).

Jeśli chodzi zaś o system Organizacji Narodów Zjednoczonych, to kluczowym elementem poruszanej problematyki są regulacje dotyczące zwalczania międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i dzieci. Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej², a konkretnie wspomniany protokół został podpisany w Palermo na Sycylii. W art. 3 niniejszego dokumentu zawarto definicję handlu ludźmi. Handlem ludźmi określa się werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie osób, z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystywaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystywanie słabości, wręczenia lub przyjęcia korzyści do uzyskania zgody mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie zaś obejmuje m.in. zmuszanie do prostytucji, niewolnictwo, a także zniewolenie i co najistotniejsze, wobec tego opracowania, usunięcie organów. W związku z tym przyjmuje się, że owe „usunięcia organów” stanowią jedną z form handlu ludźmi³, dotyczy to również dzieci. Sytuację tę reguluje Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 2000 roku do Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku, w którym pojawił się obowiązek ścigania przestępstwa związanego z przekazywaniem organów dziecka dla zysku.

2 Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158).

3 F. Jasiński, *Walka z handlem narządami i tkankami ludzkimi z perspektywy UE*, [w:] Z. Lasocik, M. Wiśniewski (red.), *Handel narządami ludzkimi. Etyka, Prawo, Praktyka*, Ośrodek Studiów Handlu Ludźmi (Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR UW), Warszawa 2006, s. 27-46.

Następnie kwestia handlu ludzkimi organami została poruszona w Uchwale ONZ z dnia 20 grudnia 2004 roku pt.: Przeciwdziałanie, zwalczanie i karanie handlu narządami ludzkimi⁴, zaś WHO (Światowa Organizacja Zdrowia) w 2009 roku wydała Zasady postępowania odnośnie do transplantacji i potępiła komercyjne praktyki w dziedzinie transplantologii, opierając się na zasadzie szacunku dla ludzkiej godności i solidarności społecznej⁵. W zbliżonym tonie wypowiedziało się także Stowarzyszenie Medyczne, które w dokumencie *Statement on Human Organ Donation and Transplantation* z 2006 roku⁶ stwierdziło, że gratyfikacje finansowe dla dawców narządów powinny być zakazane, gdyż mogą sugerować wymuszanie zgody na pobranie organów. Ponadto zakaz pobrania opłaty za organy do transplantacji wynika (patrz stanowisko WHO) ze sprzeczności z zasadą sprawiedliwości społecznej, jak również z zasadniczej sprzeczności z altruistyczną postawą dawców organów⁷.

Zaprezentowane powyżej uregulowania dotyczące handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem handlu ludzkimi organami, stały się także przedmiotem regulacji prawnych na szczeblu regionalnym. Problematyka ta została zaprezentowana w dokumentach Rady Europy⁸, a zwłaszcza w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zwanej Konwencją Europejską, Traktatem Rzymskim czy Europejską Konwencją Praw Człowieka⁹. KE została podpisana w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 roku, a weszła w życie w dniu 3 września 1953 roku. Z oczywistych względów nie zawiera ona bezpośrednich uregulowań dotyczących handlu ludzkimi organami, ponieważ ówczesny stan wiedzy medycznej nie obejmował jeszcze możliwości transplantacji tkanek czy organów, ale jest punktem wyjścia do dalszych uregulowań w omawianej kwestii. Dopiero Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku zawierał zapis o zakazie poddawania doświadczeniom lekarskim lub naukowym kogokolwiek, bez swobodnie wyrażonej zgody. Ostatecznie zaś najistotniejszym dokumentem regulującym problematykę transplantacji organów i tkanek, a pośrednio także kwestię niezgodnego z prawem handlu organami, jest Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej wobec zastosowań Biologii i Medycyny¹⁰, zwana

4 Ibidem.

5 Patrz szerzej: *Human organ and tissue transplantation*, WHO, http://www.who.int/ethics/topics/human_transplant/en/ (6.08.2014).

6 *World Medical Association Statement on Human Organ Donation and Transplantation* z 2006 roku, <http://www.wma.net/en/search/index.html?q=statement+on+human+organ&ue=99members&ul=%2Fen%2F&-searchbutton.x=0&searchbutton.y=0> (7.08.2014).

7 B. Dobrowolska, *Próby komercjalizacji idei transplantacyjnej w świetle rozstrzygnięć w prawie międzynarodowym*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2011, t. XVII, nr 2, Lublin 2011, s. 100-104.

8 Rada Europy jest międzynarodową organizacją międzyrządową, która powstała 5 maja 1949 r., w wyniku podpisania przez 10 państw (Belgię, Danię, Francję, Holandię, Irlandię, Luksemburg, Norwegię, Szwecję, Wielką Brytanię i Włochy) Traktatu Londyńskiego. Obecnie liczy 47 członków. Jej siedzibą jest Strasburg, <http://www.coe.int/DefaultEN.asp> (10.02.2014).

9 E. Guzik-Makaruk, *Transplantacja organów, tkanek i komórek w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Białystok 2008, s. 70.

10 J. Jasudowicz, *Europejskie standardy bioetyczne*, Toruń 1998, s. 3-66; M.A.M. Wachter, *The European Convention on bioethics*, „Hastings Cent. Rep.” 1997, nr 27, s. 13-23. Patrz szerzej: M. Safjan, *Prawo polskie a Europejska Konwencja Bioetyczna*, „Prawo Med.” 2000, nr 5, s. 5-18.

Konwencją o Prawach Człowieka i Medycynie lub Konwencją Bioetyczną, która została przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 19 listopada 1996 roku. W kontekście transplantacji tkanek i ludzkich narządów najistotniejsze uregulowania prawne znajdują się w dwóch rozdziałach – VI i VII. Pierwszy z nich prezentuje przepisy dotyczące pobierania organów i tkanek od żyjących dawców dla celów transplantacji. Organy te mogą być pobierane jedynie do celów terapeutycznych, jeśli niemożliwe jest uzyskanie organu od osoby zmarłej, a ponadto nie istnieje alternatywna metoda terapeutyczna o porównywalnej skuteczności. Zgoda na interwencję medyczną wobec żyjącego dawcy powinna dotyczyć konkretnego pobrania, musi być wyrażona w sposób wyraźny na piśmie lub przed określonymi instytucjami. Przepis ten określa bezpośrednio, że eksplantacja organu od żyjącego dawcy posiada zdecydowanie subsydiarny charakter wobec braku alternatywy pobrania organu pochodzącego od osoby zmarłej¹¹.

W rozdziale VII Konwencji znalazły się natomiast zapisy dotyczące zakazu osiągnięcia zysku i wykorzystywania ciała ludzkiego. Według określonych zapisów ciało ludzkie i jego części nie mogą, same w sobie, stanowić źródła zysku (art. 21). Jeśli w czasie interwencji medycznej pobrano części ludzkiego ciała, mogą być one przechowywane i wykorzystywane w celu innym niż ten, do którego zostały pobrane tylko wtedy, gdy właściwie poinformowano o tym odpowiednie osoby i uzyskano ich zgodę (art. 22)¹².

Przytaczana konwencja przewiduje ograniczenia w wykonaniu praw i gwarancji w niej zawartych jedynie w określonych wyjątkach, a mianowicie: o ile jest to konieczne, w demokratycznym społeczeństwie do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo ochrony praw i wolności innych osób. Ograniczenia takie są jednak niedopuszczalne w kontekście przesłanek pobrania organów i tkanek od żyjących dawców (w tym nieposiadających zdolności do wyrażania zgody) w celu transplantacji oraz co do zakazu komercyjnego wykorzystywania ciała ludzkiego i jego części (art. 26)¹³.

Analizując europejskie ustawodawstwo w dziedzinie transplantacji ludzkich tkanek i narządów, nie sposób pominąć Rezolucji Komitetu Rady Ministrów Rady Europy z dnia 11 maja 1978 roku¹⁴, która dotyczyła harmonizacji ustawodawstw państw członkowskich w dziedzinie pobierania i przeszczepiania ludzkich tkanek i narządów. Regulacje te pojawiły się wprawdzie znacznie wcześniej niż Konwencja Bioetyczna, ale zasługują na uwagę, ze względu na to, że posiadały przełomowe znaczenie w odniesieniu do prezentowanej tematyki i należy je określić jako postę-

11 E. Guzik-Makaruk, op. cit., s. 70 i n.

12 Ibidem.

13 Ibidem.

14 Rezolucja 78(29) dotycząca harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich dotyczącego pobierania i przeszczepiania ludzkich tkanek i narządów, Komitet Ministrów Rady Europy 11.05.1978, Resolution (78) 29 on harmonisation of legislation of member states relating to removal, grafting and transplantation of human substances, <http://www.coe.int> (12.09.2014).

powe, jasno i przejrzysto sformułowane oraz zawierające postulaty obejmujące troskę i ochronę praw i wolności człowieka. W Rezolucji znalazły się konkretne zalecenia odnośnie do transplantacji tkanek i narządów pomiędzy żyjącymi. W rozdziale II Rezolucji (art. 2-9) odnajduje się m.in. następujące reguły:

1. eksplantacja nie może być dokonana bez swobodnie wyrażonej zgody, która musi być udzielona na piśmie w przypadku pobrania organów nieregenerujących się i regenerujących się, ale w odniesieniu do tych ostatnich, związanego z pewnym ryzykiem dla dawcy,
2. pobranie powinno nastąpić we właściwych instytucjach i w warunkach, stwarzających jak najmniejsze ryzyko dla donatora,
3. żadnej substancji nie można ofiarować w celu uzyskania dochodu, jednakże utrata zarobku, wydatki spowodowane pobraniem czy koszty badań przedwstępnych mogą zostać zwrócone¹⁵.

Powyższe przepisy mają istotne znaczenie w kontekście nielegalnego obrotu (handlu) ludzkimi tkankami i narządami. Rezolucja zwraca wyraźną uwagę na to, że ich pobranie w relacjach osób dorosłych, ale niespokrewnionych może nastąpić głównie odnośnie do substancji regenerujących się, w przypadku zaś organów nieregenerujących się może wystąpić tylko wyjątkowo i tylko pomiędzy osobami spokrewnionymi genetycznie, ponieważ w ten sposób zwiększają się znacznie szanse powodzenia całego zabiegu¹⁶.

Osoby uczestniczące i czerpiące dochody z nielegalnego handlu ludzkimi tkankami i organami, bynajmniej nie przestrzegają powyżej wymienionych reguł i traktują medycynę transplantacyjną jako źródło zysku i dochodu. Bezprawne działania grup przestępczych obejmują przede wszystkim pobranie od żyjących dawców, ale jednocześnie nie można wykluczyć, że niektóre z nich dopuszczają się transplantacji postmortalnej. Reguły Rezolucji Rady Europy we wspomnianej sprawie są znacznie bardziej ograniczone, w porównaniu z regulacjami wobec żyjących dawców i biorców. Niemniej jednak Rezolucja, w art. 11, odnosi się do pobrania organów od osoby zmarłej, ale wówczas gdy może zostać sztucznie zachowana funkcja organu innego aniżeli mózg i nie zachodzi obowiązkowa autopsja. Przyjęta tutaj definicja śmierci pokrywa się raczej z nową lub zmodyfikowaną jej treścią i znacznie odbiega od jej klasycznego brzmienia¹⁷. Stwierdzenia śmierci dokonuje lekarz, który nie należy do zespołu dokonującego eksplantacji i implantacji, niemniej jednak może dokonać niewielkich transplantacji, pod warunkiem że nie jest dostępny w danej chwili

15 E. Guzik-Makaruk, op. cit., s. 67-96.

16 Ibidem.

17 Definicja klasyczna śmierci zakłada, że jej symptomem jest nieodwracalne ustanie krążenia krwi; nowa zaś określa śmierć jako kliniczne cechy nieodwracalnego ustania funkcji mózgu; następna modyfikacja tej definicji (1971) podaje, że śmierć to nieodwracalne ustanie funkcji pnia mózgu, oznaczające śmierć mózgu jako całości. Patrz szerzej: W. Iwańczuk, *Śmierć mózgu*, Wrocław 2010; J. Wolski, *Śmierć mózgową a śmierć człowieka*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2010, nr 19, s. 217-239.

inny lekarz. Cały zabieg powinien być wykonany w przeznaczonych do tego warunkach, w publicznych lub prywatnych instytucjach medycznych, dysponujących odpowiednią kadrą oraz sprzętem¹⁸. Tożsamość zarówno dawcy, jak i biorcy objęta jest tajemnicą. Ponadto końcowy artykuł (art. 14) rezolucji wyraźnie stanowi (co ma istotne znaczenie w kontekście handlu ludzkimi tkankami i organami), że substancji ludzkich nie wolno oferować w celu uzyskania jakiegokolwiek dochodu¹⁹. Potwierdzenie tej tezy można odnaleźć m.in. w rezolucji legislacyjnej Parlamentu Europejskiego z 2008 roku, w której stwierdza się, że: „handel narządami i tkankami jest formą handlu ludźmi, co stanowi poważne naruszenie podstawowych praw człowieka, a w szczególności godności ludzkiej i nietykalności cielesnej...”²⁰. Podobny ton wypowiedzi na temat czerpania korzyści z handlu ludzkimi organami zawiera art. 21 Europejskiej Konwencji Bioetycznej oraz art. 21 i 22 protokołu dodatkowego, w którym stwierdza się, że: „ciało ludzkie i jego części nie mogą, jako takie, stanowić źródła zysku ani porównywalnych korzyści”²¹.

Kwestię handlu ludźmi reguluje także Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 roku, która podaje definicję owego handlu (jest ona zbliżona do tej, którą zawiera Protokół z Palermo). Konwencja w pkt b art. 4 zwraca szczególną uwagę na to, że zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, określone wcześniej nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod: groźba, użycie siły lub inne formy przymusu, uprowadzenie, oszustwo, podstęp, nadużycie władzy lub wykorzystanie słabości, wręczenie lub przyjęcie korzyści bądź płatności²². Ponadto opisywana kwestia została poruszona w rezolucjach i rekomendacjach Komitetu Ministrów i Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, np. rezolucja (78) 29 z 11 maja 1978 roku dotycząca harmonizacji legislacji państw członkowskich Rady Europy odnośnie do pobrania, przeszczepiania i transplantacji tkanek ludzkich, rekomendacja 1611 (2003) odnosząca się do handlu organami w Europie czy rekomendacja 7 (2004) o przemyśle organów²³.

W ramach europejskich regulacji, odnoszących się do komercjalizacji ludzkiego ciała oraz handlu ludzkimi organami, należy także wymienić Decyzję Rady Unii Europejskiej z dnia 6 grudnia 2001 roku, która przekazuje Europołowi mandat do walki z nielegalnym handlem tkankami i narządami ludzkimi²⁴. Ponadto spośród innych dokumentów europejskich, poruszających tę tematykę na szczególną uwagę zasługuje Rezolucja Legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 22 kwietnia

18 E. Guzik-Makaruk, op. cit., s. 86.

19 Ibidem.

20 Rezolucja Legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 22 kwietnia 2008 r. w sprawie dawstwa i przeszczepiania narządów, działania polityczne na poziomie UE (2007/2210(INI)).

21 L. Bosek, *Problem komercjalizacji ciała ludzkiego w świetle konwencji o biomedycynie*, „Diametros – Internetowe Czasopismo Filozoficzne”, <http://www.diamertos.iphils.uj.edu.pl> (12.08.2014).

22 Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie (Dz.U. z 9 lutego 2009 r.).

23 M. Grzymkowska, *Standardy bioetyczne w prawie europejskim*, Warszawa 2009.

24 F. Jasiński, op. cit., s. 27-46.

2008 roku w sprawie dawstwa i przeszczepiania narządów: działania polityczne na poziomie UE (2007/2210 (INI)). Rezolucja zawierała następujące rozwiązania dotyczące transplantacji ludzkich organów:

- a) poparcie altruistycznego a nie komercyjnego dawstwa organów, wykluczające płatność pomiędzy dawcami i biorcami (pkt 22),
- b) wezwanie państw członkowskich do przyjęcia lub otrzymania określonych reguł prawa z przeszczepianiem narządów od żyjących niespokrewnionych dawców, celem zabezpieczenia systemu, i wykluczeniem nielegalnego proceduru sprzedaży organów lub wywierania presji na dawców (pkt 23),
- c) wskazanie na altruistyczne motywy przekazywania organów do przeszczepu i wykluczenie motywacji finansowej dawców, która sprzeciwia się ludzkiej godności, a sprzedaż organów sprowadza do zwykłej transakcji handlowej (inaczej mówiąc, ludzkie ciało staje się towarem),
- d) wezwanie Komisji do zwalczania handlu narządami i tkankami ludzkimi pochodzącymi od osób nieletnich, upośledzonych umysłowo, więźniów, wobec których wykonano karę śmierci (pkt 50),
- e) wezwanie do zwalczania tzw. turystyki przeszczepowej, zwłaszcza przyjęcie długoterminowych strategii zwalczania nierówności społecznych, stanowiących główne źródło zbywania organów celem uzyskania gratyfikacji finansowych (pkt 51, 52),
- f) wezwanie do zmiany odpowiednich przepisów prawa karnego w celu usprawnienia ścigania osób odpowiedzialnych za handel ludzkimi narządami (pkt 53),
- g) wezwanie do powstrzymywania się pracowników ochrony zdrowia od ułatwiania handlu narządami oraz szkolenia związane ze zgłaszaniem Policji wszelkich tego rodzaju przypadków (pkt 54, 55)²⁵.

Obszerne studium na temat opisywanego proceduru znajduje się także w wydanym przez Radę Europy i ONZ raporcie pt.: *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*²⁶.

Ogólnie rzecz biorąc, wymienione powyżej regulacje prawne stanowią podstawowe, fundamentalne akty prawa międzynarodowego (zarówno w wymiarze uniwersalnym, jak i regionalnym) odnośnie do problematyki transplantacji organów, tkanek i komórek w kontekście handlu ludźmi i ludzkimi organami. Wprawdzie istnieją także inne akty prawa międzynarodowego, które odnoszą się wprost lub po-

25 *Initiative of the Hellenic Republic with a view to adopting a Council Framework Decision concerning the prevention and control of trafficking in human organs and tissues* (2003/C 100/13). Patrz szerzej: <http://www.unodc.org/unodc/search.html?q=human+organs+trafficking+in+kosovo> (10.08.2014).

26 A. Caplan, B. Domingues-Gil, R. C. Prior, *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*, Joint Council of Europe/United Nation study. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe, 2009.

średnio do opisywanej problematyki, to ograniczone ramy tego opracowania oraz wąsko skonkretyzowany temat nie pozwalają na rozbudowane analizy w owej tematyce. W związku z tym nie zostaną zaprezentowane w tej pracy inne dokonania związane z poruszaną problematyką, która stanowiła zainteresowanie Rady Europy jak i Unii Europejskiej.

Generalnie zaś niniejsze opracowanie dotyczy Republiki Kosowa, na terenie której zarejestrowano przypadki handlu ludzkimi organami, a kraj ten nie jest jeszcze stroną wymienionych powyżej instytucji międzynarodowych, jedynie претендуje do członkostwa w ich strukturach. W związku z tym dopiero na początku 2013 roku Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zatwierdziło rezolucję, której głównym punktem było nawiązanie bezpośrednich stosunków pomiędzy Kosowem a Radą Europy. Za przyjęciem rezolucji głosowało 115 przedstawicieli parlamentów krajowych, przeciw było 11 członków²⁷. Rezolucja została przyjęta po uprzednim wystąpieniu szwedzkiego polityka i politologa Björna von Sydowa, który zaprezentował raport ws. Kosowa.

Björn von Sydow pozytywnie ocenił dialog pomiędzy Serbią a Kosowem, upatrując w nim szansy na rozwiązanie spornych kwestii politycznych i technicznych. Przyznał jednak, że dużym problemem w Kosowie jest nadal brak rządów prawa oraz wyjątkowo wysoka korupcja. Dlatego też stwierdził, że największym wyzwaniem dla Kosowa będzie poprawa przestrzegania praw człowieka oraz zwalczanie przestępczości zorganizowanej i korupcji. Sydow podkreślił również, że konieczne jest staranie o poprawę funkcjonowania instytucji demokratycznych, a w szczególności Parlamentu Kosowa, i zwiększenie wydajności administracji publicznej oraz systemu prawa. Ponadto stwierdzono, że bezpośredni udział władz Kosowa w realizacji programów i działań Rady Europy przyczyni się do promowania wartości demokratycznych i europejskich w Kosowie. Po zatwierdzeniu rezolucji, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Kosowa zapowiedziało, że rozpocznie procedury przygotowania wniosku o pełne członkostwo w Radzie Europy²⁸.

3. Handel organami ludzkimi w Kosowie z perspektywy kryminologicznej

Nielegalny proceder handlu ludzkimi organami na terenie Kosowa datuje się praktycznie od czasu ostatnich jugosłowiańskich wojen toczących się w latach 90. XX wieku. Sprawa dotyczy okresu działalności Armii Wyzwolenia Kosowa (UÇK) podczas serbsko-albańskiego konfliktu o to sporne terytorium. Członkom UÇK, a szczególnie ich czołowym postaciom (Kadri Veseli, Azem Sylja i Fatimir Li-

27 Patrz szerzej: <http://balkanistyka.org/rada-europy-przyjela-rezolucje-ws-kosowa/> (10.08.2014).

28 *Kontakti direkt, hapi i parë i Kosovës drejt KE-së*, <http://orainfo.com/?FaqeID=2&LajmiID=8344> (7.08.2014).

maj – członkowie grupy Drenica), zarzuca się udział w morderstwach na zlecenie, handel ludźmi, zmuszanie do prostytucji oraz paserstwo samochodowe²⁹. Ponadto, w opisywanym przestępczym procederze brali też udział inni członkowie tzw. grupy Drenica³⁰, w tym Hashim Thaçi i Xhavit Haliti³¹. Domniemywa się, że zlecali oni pozaprawne egzekucje, aresztowania i stosowanie przemocy fizycznej wobec zatrzymanych osób, a w niektórych przypadkach nadzorowali je osobiście. Wymienione osoby miały decydować o życiu i śmierci zatrzymanych w obozach UÇK więźniów, a także odpowiadać za pobranie w sposób bezprawny organów ludzkich i handel nimi³². Według Raportu Dicka Marty'ego³³, premier Kosowa Hashim Thaçi stał się najbardziej niebezpiecznym przywódcą zorganizowanej grupy przestępczej i zalicza się go do tzw. criminal bosses UÇK³⁴.

Wymieniony powyżej Raport został, pod koniec stycznia 2011 roku, przyjęty przez Komisję Zagadnień Prawnych i Praw Człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (PACE) i zawierał liczne informacje o przypadkach poważnego naruszania praw człowieka przez najwyższych urzędników Republiki Kosowa, zarówno przed bombardowaniami Jugosławii (dzisiejszej Republiki Serbii) przez NATO w 1999 roku, a także podczas bombardowań i po ich zaniechaniu³⁵. Raport potwierdza, że po zakończeniu konfliktu zbrojnego w Kosowie, czołowi członkowie Armii Wyzwolenia Kosowa dopuszczali się szczególnie brutalnych przestępstw, łącznie z nielegalną transplantacją ludzkich organów, a cały pseudomedyczny proceder miał najprawdopodobniej miejsce w klinice w pobliżu Fushë-Krujë na terytorium Albanii³⁶. Jednak pomimo istnienia tego rodzaju działalności, nie została ona odpowiednio udokumentowana, a tzw. międzynarodowa społeczność usłyszała o podob-

29 *Crime Allegations Shadow Kosovo's „Drenica Group”*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/crime-allegations-shadow-kosovo-s-drenica-group> (12.09.2014). Fifteen former Kosovo Liberation Army guerrillas from the so-called Drenica Group have gone on trial for alleged war crimes, but some have also been accused of post-conflict corruption.

30 Members of Drenica Group are former supreme commander of KLA and Ambassador of Kosovo in Albania Sulejman Selimi, current president of Srbica and former commander of the operational zone KLA Drenica Sami Lushtaku, as well as member of the Assembly of Kosovo Fadil Demaku, president of Glogovac Nedzat Demaku as well as Agim, Baskim, Driton and Seljman Demaj, Jahir Demaku, Zecir Demaku, Sabit Geci, Ismet Hajj, Sahit Jashari, Isni Thaci and Avni Zabelj, <http://insersbia.info/today/2014/05/members-of-drenica-group-arrested/> (12.09.2014).

31 P. Lewis, *Report identifies Hashim Thaci as „big fish” in organized crime*, „The Guardian” 24.01.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/24/hashim-thaci-kosovo-organised-crime> (10.08.2014).

32 Patrz szerzej: D. Marty, *Inhuman Treatment of People and Illicit Trafficking in Human Organs in Kosovo (provisional version)*, December 2010, Council of Europe Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Rights AS/Jur 2010 46.

33 M. Montgomery, Al. Raxhimi, *Witness Safety Could Hamper Kosovo Organ Trafficking Investigation*, January 2011, Center for Investigative Reporting, <http://cironline.org/reports/witness-safety-could-hamper-kosovo-organ-trafficking-investigation> (1.09.2014).

34 K. Majchrzak, *Handel organami w Kosowie*, http://monde-diplomatique.pl/LMD67/index.php?id=1_4 (10.08.2014).

35 Ibidem.

36 N. Papakostas, *Rethinking the Kosovo Status Question in the Light of Contemporary Realities: Inertia instead of Conflict as the Main Hazard for the Region*, 2012. Institute of Security and Defence Analysis, http://www.i-sda.eu/main/publications/SEE_IS2_V1.pdf (12.09.2014).

nym procederze dopiero podczas sprawy kliniki Medicus znajdującej się w Prisztinie (stolicy Republiki Kosowa).

Klinika Medicus została wpisana do kosowskiego rejestru handlowego pod numerem 70293202³⁷. Według przedstawionych, w niniejszym rejestrze, danych należała ona do niemieckiego Profesora doktora Manfreda Beera, który wówczas był jednocześnie ordynatorem oddziału urologii w jednej z placówek medycznych w Berlinie-Tiergarten. Jako pełnomocnik wymienionego profesora występował w rejestrze kosowski lekarz, doktor Lutfi Dervishi. Według doniesień serbskiego dziennika „Blic”³⁸, Dervishi już w 1998 roku został zidentyfikowany jako współsprawca uprowadzenia przez UÇK serbskich cywilów w celu nielegalnej transplancji ich organów.

Sprawa nielegalnego procederu przeszczepu ludzkich organów w Kosowie wybuchła ponownie w momencie ujawnienia przez służby ONZ i europejską misję EULEX³⁹ tego rodzaju przypadków, które miały miejsce w kosowskiej klinice Medicus, oferującej swoim pacjentom (klientom) ludzkie organy pozyskane od biednych i będących w wyjątkowo niekorzystnej sytuacji finansowej obywateli Mołdawii, Kazachstanu, Rosji czy Turcji. Opisany proceder został wykryty w momencie, kiedy służby graniczne na lotnisku w Prisztinie zainteresowały się mężczyzną, który w oczekiwaniu na lot zemdlął i stracił przytomność. Wkrótce okazało się, że dokonał sprzedaży swojej nerki, a operacja odbyła się właśnie w kosowskiej klinice Medicus. Wówczas rozpoczęło się dochodzenie. W wyniku przeprowadzonego śledztwa ujawniono, że tylko w 2008 roku przeprowadzono we wspomnianej klinice około 30 nielegalnych przeszczepów nerek. Według prokuratury zdesperowanym dawcom obiecywano nawet 15 tys. euro za organ. Oczywiście znaczna liczba tych osób nigdy nie otrzymała obiecanych pieniędzy, a wpłacane sumy zasilały konta zorganizowanych grup przestępczych działających na terenie Kosowa. Biorcy płacili za określony organ blisko 80 tys. euro. Osoby te pochodziły z zamożnych krajów, głównie Izraela i USA⁴⁰.

37 N. Papakostas, *The Northern Kosovo Entanglement: EU and Serbia towards a Mutually Hurting Stalemate*, 2011. Institute of Security and Defence Analysis, Athens, http://i-sda.eu/main/publications/SEE_IS1_V1.pdf (12.09.2014).

38 *Da li će ikada moći da se dokažu trgovina organima i zločini OVK*, „Njujorker”, <http://www.blic.rs/> (10.09.2014).

39 EULEX – Misję Unii Europejskiej w Kosowie – EULEX Kosowo utworzono na podstawie dokumentu Rady Unii Europejskiej – „Wspólne Działanie Rady 2008/124/WPZiB z dnia 4 lutego 2008 r. w sprawie misji Unii Europejskiej w zakresie praworządności w Kosowie, EULEX KOSOVO”. EULEX Kosowo przejęła odpowiedzialność za ten region Bałkanów od Tymczasowej Misji Administracyjnej Organizacji Narodów Zjednoczonych UNMIK Kosowo po osiągnięciu gotowości operacyjnej w dniu 9.12.2008 r. W misji uczestniczą przedstawiciele państw członkowskich Unii Europejskiej oraz państw trzecich (m.in. USA, Rosji, Kanady, Turcji), <http://www.info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/55336,EULEX-Kosowo.html> (10.09.2014).

40 M. Lowen, *Report reignites Kosovo organ trafficking*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12269829> (21.01.2014), *Kosovo rejects Hashim Thaci organs trafficking*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11996255> (21.08.2014).

Ze względu na szczególną kategorię oraz wyjątkowo bulwersującą tematykę, proces o nielegalny handel organami w Kosowie został przekazany pod międzynarodowe sądownictwo. Proces był prowadzony przez prokuratorów i sędziów EULEX-u, ponieważ pojawiło się uzasadnione podejrzenie, że lokalny (kosowski) wymiar sprawiedliwości nie jest w stanie przeprowadzić wiarygodnego procesu, a składający się głównie z etnicznych kosowskich Albańczyków skład sędziowski nie będzie dawał gwarancji jego uczciwości i bezstronności⁴¹.

Wyrok w sprawie nielegalnego handlu ludzkimi organami w klinice Medicus zapadł w kwietniu 2013 roku, sędzią przewodniczącym był Dean Pineles. W wyniku prowadzonego procesu zostały skazane następujące osoby: szef kliniki Medicus urolog Lutfi Dervishi (na karę ośmiu lat pozbawienia wolności) oraz jego syn Arban Dervishi (na siedem lat i trzy miesiące pozbawienia wolności). Pozostali trzej lekarze uzyskali łagodniejsze wyroki, w wysokości od roku do trzech lat pozbawienia wolności⁴².

Poza lekarzami na ławie oskarżonych pojawiło się także dwóch byłych polityków kosowskiego rządu, w tym Ilir Rrecaj z resortu zdrowia. Jednak prokuratorzy nie zdołali przypisać im winy i wydali uniewinniające wyroki. Generalnie zaś sprawa nadal jest w toku, głównie z powodu braku ujęcia dwóch kluczowych sprawców (obywatela tureckiego Yosufa Sommeza oraz obywatela Izraela – Moshe Harela), którym zarzuca się handel ludźmi oraz udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Ponadto osoby te są ścigane międzynarodowym listem gończym od 2011 roku. Prokurator misji EULEX – Allen Cansick stwierdził, że M. Harel najprawdopodobniej nadal przebywa w Izraelu, Y. Sommez udał się zaś w podróż dookoła świata⁴³ i jak do tej pory nie ponieśli oni odpowiedzialności karnej. W związku z tym sprawa handlu ludzkimi organami na terenie Kosowa nie została rozstrzygnięta i nadal oczekuje na ostateczne rozwiązanie.

Podsumowując powyższe rozważania, stwierdza się, że w kontekście ciągle pogłębiających się potrzeb konsumpcyjnych współczesnego człowieka, cała ludzka produkcja i konsumpcja jest mierzona wartością pieniądza i siłą rynku i że dzisiejsze życie nawet w najbardziej odległych zakątkach globu podporządkowane jest wymianie towarowej, komercjalizacji i monetaryzacji⁴⁴. Handel ludzkimi organami nie byłby możliwy bez ogromnych różnic pomiędzy bogatymi mieszkańcami Pół-

41 Patrz szerzej: umiędzynarodowione trybunały karne tzw. *hybrid* lub *mixed tribunals*. Kluczową cechą tak skonstruowanych trybunałów jest połączenie elementów sądownictwa krajowego i międzynarodowego. P. Łubiński, *Umiędzynarodowiony trybunał karne w Bośni, Bałkany u progu zjednoczonej Europy*, Kraków 2008, s. 77.

42 *Kosovo Organ Trafficking Suspects Evade Justice*, <http://www.balkaninsight.com/en/balkan-transitional-justice/kosovo-organ-trafficking-news> (12.09.2014).

43 Ibidem.

44 K. Majchrzak, op. cit.

nocy a często skrajnie biednymi mieszkańcami Południa. Klasyczne pojęcia ekonomii: popyt i podaż determinują wszelką sferę życia ludzkiego, łącznie z komercjalizacją ludzkich tkanek i narządów. We współczesnym świecie wszystko, dosłownie i w przenośni, jest wystawione na sprzedaż, a transakcje handlowe (także te związane z kupnem i sprzedażą ludzkich tkanek i narządów) umożliwia powszechna modernizacja i globalizacja. Ponadto, uprzedmiotowieniu człowieka towarzyszą również specyficzne warunki zewnętrzne, a mianowicie działania zbrojne i powszechny chaos towarzyszący wojnie domowej. Przykład Kosowa uwydatnia wyraźnie, że owa wojna determinuje praktycznie każde ludzkie zachowanie i rodzi liczne patologie, które nie ustają także po jej zakończeniu. Wojna przekreśla ustalony porządek społeczny, zanika społeczna ekonomia i zaczyna dominować kapitalistyczna ekonomia i nieograniczona chęć osiągnięcia zysku. Handel ludzkimi organami w Kosowie jest, niestety, tego doskonałym przykładem.

Literatura

- Dobrowolska B., *Próby komercjalizacji idei transplantacyjnej w świetle rozstrzygnięć w prawie międzynarodowym*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2011, t. XVII, nr 2, Lublin 2011.
- Grzymkowska M., *Standardy bioetyczne w prawie europejskim*, Warszawa 2009.
- Guzik-Makaruk E., *Transplantacja organów, tkanek i komórek w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, Białystok 2008.
- Iwańczuk W., *Śmierć mózgu*, Wrocław 2010.
- Jasiński F., *Walka z handlem narządami tkankami ludzkimi z perspektywy UE*, [w:] Z. Lasocik, M. Wiśniewski (red.), *Handel narządami ludzkimi. Etyka, Prawo, Praktyka*, Warszawa. Ośrodek Studiów Handlu Ludźmi (Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR UW), 2006.
- Jasudowicz J., *Europejskie standardy bioetyczne*, Toruń 1998.
- Wachter M.A.M., *The European Convention on bioethics*, „Hastings Cent. Rep.” 1997, nr 27.
- Łubiński P., *Umiejdzynarodowiony trybunał karny w Bośni, Bałkany u progu zjednoczonej Europy*, Kraków 2008.
- Safjan M., *Prawo polskie a Europejska Konwencja Bioetyczna*, „Prawo Med.” 2000, nr 5.
- Wolski J., *Śmierć mózgowa a śmierć człowieka*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2010, nr 19.

Źródła prawa

- Caplan A., Domingues-Gil B., Prior R.C., *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*, Joint Council of Europe/United Nation study. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe, 2009.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie (Dz.U. z dnia 9 lutego 2009).
- Marty D., *Inhuman Treatment of People and Illicit Trafficking in Human Organs in Kosovo (provisional version)*, December 2010, Council of Europe Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Rights AS/Jur 2010 46.

Rezolucja 78 (29) dotycząca harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich dotyczącego pobierania i przeszczepiania ludzkich tkanek i narządów, Komitet Ministrów Rady Europy 11.05.1978, Resolution (78) 29 on harmonisation of legislation of member states relating to removal, grafting and transplantation of human substances, <http://www.coe.int>

Rezolucja Legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 22 kwietnia 2008 r. w sprawie dawstwa i przeszczepiania narządów, działania polityczne na poziomie UE (2007/2210(INI)).

Źródła internetowe

Bosek L., Problem komercjalizacji ciała ludzkiego w świetle konwencji o biomedycynie, „Diametros – Internetowe Czasopismo Filozoficzne”, <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl>

Crime Allegations Shadow Kosovo's „Drenica Group”, <http://www.balkaninsight.com/en/article/crime-allegations-shadow-kosovo-s-drenica-group>

EULEX – <http://www.info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/55336,EULEX-Kosowo.html>, <http://balkanistyka.org/rada-europy-przyjela-rezolucje-ws-kosowa/>

Human organ and tissue transplantation, WHO, http://www.who.int/ethics/topics/human_transplant/en/

Initiative of the Hellenic Republic with a view to adopting a Council Framework Decision concerning the prevention and control of trafficking in human organs and tissues (2003/C 100/13), <http://www.unodc.org/unodc/search.html?q=human+organs+trafficking+in+kosovo>

Kontakti direkt, hapi i parë i Kosovës drejt KE-së, <http://orainfo.com/?FaqeID=2&LajmID=8344>

Kosovo Organ Trafficking Suspects Evade Justice, <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-organ-trafficking-news>

Kosovo: Drenica Group members brought before court, <http://inserbia.info>

Kosovo rejects Hashim Thaci organs trafficking, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11996255>, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11996255>

Lewis P., Report identifies Hashim Thaci as „big fish” in organized crime, „The Guardian” 24.01.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/24/hashim-thaci-kosovo-organised-crime>

Lowen M., Report reignites Kosovo organ trafficking, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/24/hashim-thaci-kosovo-organised-crime-traffic>, Kosovo rejects Hashim Thaci organs trafficking, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12269829>

Montgomery M., Raxhimi A.I., Witness Safety Could Hamper Kosovo Organ Trafficking Investigation, January 2011, Center for Investigative Reporting, <http://cironline.org/reports/witness-safety-could-hamper-kosovo-organ-trafficking-investigation>

Da li će ikada moći da se dokaže trgovina organima i zločini OVK, „Njujorker”, <http://www.blic.rs/>

Papakostas N., The Northern Kosovo Entanglement: EU and Serbia towards a Mutually Hurting Stalemate, 2011. Institute of Security and Defence Analysis, Athens, http://i-sda.eu/main/publications/SEE_ISI_V1.pdf

World Medical Association Statement on Human Organ Donation and Transplantation z 2006 roku, <http://www.wma.net/en/search/index.html?q=statement+on+human+organ&ue=99members&ul=%2Fen%2F&searchbutton.x=0&searchbutton.y=0>